

بررسی فقهی- حقوقی ابعاد اجتماعی حریم خصوصی در خانواده

طاہرہ نظری^۱، محمد رسول آہنگران^۲، مہدیہ قدرتی^۳

چکیده

محدوده‌ای از عقاید و رفتارهای هر عضو خانواده که برای دیگران آشکار نباشد و یا فرد از افشای آن راضی نباشد، حریم خصوصی نامیده می‌شود. آنچه در مقاله حاضر بررسی می‌شود ارائه تعریفی جامع از حریم در مناسبات و روابط اعضای خانواده در چارچوب ضوابط خانوادگی و مؤلفه‌های حقوقی است که رعایت حریم آن، بسیار مهم است و به همین دلیل، وجه بداعت پژوهش حاضر است. در پژوهش حاضر، لزوم رعایت حریم خصوصی در میان اعضای خانواده و مصادیق حریم خصوصی و الزامات اخلاقی، حمایت و ضمانت اجرایی در بعد حقوقی و الزامات رعایت آن بیان شده است و تلاش می‌شود با بیانی ساده، اهمیت رعایت حریم در محیط خانه و خانواده برای همگان روشن شود و مورد استفاده قرار گیرد.

واژگان کلیدی: حریم خصوصی، خانواده، تجسس، حقوق خصوصی، حمایت

حریم فرد.

۱. مقدمه

خانواده یکی از مهمترین نهادهای اجتماعی است که فرد از ابتدا تا انتهای زندگی خود با آن سروکار دارد. یکی از موارد ضروری و مهم در حوزه خانواده، بحث حفظ و صیانت از حریم خصوصی خانواده است که از سوی اعضای خانواده و جامعه باید مورد احترام و صیانت قرار گیرد. از اصلی‌ترین نیازهای

۱. دانش‌پژوه کارشناسی مطالعات زنان، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه‌المصطفی‌العالمیه (ص)، افغانستان.

۲. استاد تمام پردیس فارابی تهران، ایران.

۳. کارشناس ارشد فقه خانواده، دانشگاه قم، ایران. (نویسنده مسئول)

انسان که تأمین آن موجب آرامش است و فقدان آن به تشویش و ناآرامی انسان دامن می‌زند و او را از تعادل خارج می‌کند نیاز به حریم خصوصی است. همان‌طور که انسان به محبت نیاز دارد به حریم خصوصی و حفظ آن و محترم‌نگه داشتن آن از سوی دیگران نیز نیاز دارد. زندگی انسان دو بعد دارد که یکی از آنها بعد اجتماعی است. در این جنبه از زندگی، ارتباط فرد با اشخاص به صورت عمومی و همگانی است. بعد دوم، بعد فردی یا شخصی است. در این جنبه از زندگی که ارتباط فرد مشخص و محدود است، فرد دخالت، نظارت و یا حتی اطلاع سایرین از این جنبه از زندگی را منافی با حق خود می‌داند که این حق را حریم خصوصی می‌گویند. (احمدی میانجی، ۱۳۸۱، ص ۳۲) حریم خصوصی یکی از اساسی‌ترین مصادیق حقوق بشر است که به عنوان یکی از حقوق بنیادین شهروندان با حفظ شأن، کرامت، شخصیت، استقلال فردی، توسعه روابط شخصی و گسترش صمیمیت و امنیت روانی پایدار و دیگر ارزش‌های مهم انسانی ارتباطی عمیق دارد. حریم خصوصی ملجأ و مجالی است برای تنها بودن فرد با خودش که بازداشتن فرد از چنین حقی به معنای نادیده گرفتن آزادی اراده، حق تعیین سرنوشت خود و از بین بردن حیثیت و حرمت اوست (اسکندری، ۱۳۹۰، ص ۳۵).

باتوجه به ماهیت جمعی خانواده، اهمیت احترام به حریم خصوصی در خانواده نیز به عنوان بنیادی‌ترین نظام اجتماعی آشکار است. خانواده، مهم‌ترین نهاد اجتماعی است. بنابراین، زوجیت و قربات، عناصر اصلی سازنده خانواده هستند. همچنین اگر این موضوع در گستره روابط و مناسبات، الگوهای رفتاری و خطوط قرمز شخصی افراد تعمیم داده شود مشخص می‌شود که عدم رعایت ضوابط و عدول از مصادیق حریم خصوصی اعضای خانواده می‌تواند موجبات فروپاشی، گسست و ناکارآمدی نظام خانوادگی را در پی داشته باشد. بنابراین، این رویکرد، ترسیم قلمرو حریم خصوصی در خانواده را به این صورت معنا می‌کند که هرگونه تعرض و دست‌یازی غیرمجاز به آن با واکنش و اعمال ضمانت اجرا همراه خواهد بود. (بشیری و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۵).

یکی از اصول مهم در مهندسی روابط درون خانوادگی، مراعات حریم‌های مشخص شده از طرف شارع است. دقت در این حریم‌ها یکی از مؤلفه‌های مهم سبک زندگی خانوادگی ایده‌آل از منظر

اسلام است. حریم خصوصی در مناسبات اعضای خانواده، امری است که شناخت دقیق ماهیت، قلمرو و مصادیق آن نیازمند پژوهش است؛ زیرا حریم خصوصی چارچوبی از زندگی شخص و شامل عقاید، اعمال، رفتار و ویژگی‌های آن فرد است که انتظار دارد دیگران بدون اجازه و رضایت او به آن وارد نشوند. این حریم شامل: اعمال، احساسات و اسرار هر عضو خانواده است که برای دیگر اعضا آشکار نیست و در صورت نظارت و ورود دیگر اعضا، فرد به آن واکنش نشان می‌دهد. (انصاری، ۱۳۸۳، ص ۶۵) یکی از موضوعات مهم در بحث حریم خصوصی خانواده، بحث از مصادیق آن است. مصادیق حریم خصوصی عبارتند از:

- حریم خلوت شامل احساسات، آرامش فکری و روحی هر فرد؛

- حریم جنسی شامل خلوت جنسی زوجین؛

- حریم جسمی شامل کلیه امور مرتبط با فیزیک بدن از جمله مصونیت‌ها و آزادی‌های فردی

که مربوط به جسم است؛

- حریم ارتباطات به معنای ممنوعیت نظارت افراد دیگر در انواع و اقسام مکالمات مانند

ارتباط تلفنی، پیامکی، حضوری و همچنین اطلاعات مالی افراد. (جوادی آملی، ۱۳۸۶، ص ۴۵)

بدیهی است که اسباب حفظ و حراست از حریم خصوصی متعدد است. بنابراین، با توجه به درجه ضرورت اهمیت صیانت و پاسداری از حریم خصوصی افراد به عنوان یکی از شئون ارزشمند دین مبین اسلام، پژوهش حاضر قواعد و قوانین حقوقی حاکم بر حریم خصوصی در مناسبات و روابط اعضای خانواده، و ماهیت حریم خصوصی و مصادیق، احکام و گزاره‌های حقوقی و قانونی برای صیانت از حریم خصوصی افراد خانواده را بررسی می‌کند.

۲. مفهوم‌شناسی

حق حریم خصوصی افراد، یکی از موضوعات جدیدی تحقیقاتی است که این تازگی عنوان، تعریف آن را دشوار کرده است. اگرچه حق، پیشینه‌ای به درازای زندگی انسان دارد، اما واژه مرکب حریم

خصوصی، اصطلاحی جدید است که در چارچوب ضوابط و قوانین موجود در حقوق موضوعه کشور سابقه چندانی ندارد. (انصاری، ۱۳۸۶، ص ۳۲)

۳. حریم

لغت‌شناسان زبان فارسی می‌گویند: «حریم به معنای بازداشت‌کرده و حرام‌کرده شده است که مس آن جایز نیست؛ یعنی چیزی که حرام باشد، چیزی که آن را حمایت کنند و جنگ‌کنند بر آن». (دهخدا، ۱۳۷۷، ص ۸۹۰۴) همچنین به معنای آنچه از پیرامون خانه و عمارت که به آن متعلق باشد، مکانی که حمایت و دفاع از آن واجب باشد، آمده است. علمای علم لغت عرب، واژه حریم را این‌گونه معنا کرده‌اند: «الحریم: جمع آن حُرْم، أَحْرَم و أَحَارِیم: ما حُرْم فلم یُمسَّ «ثوب المَحْرَم، کل موضع تجب حمايته؛ آنچه حرام شده است، پس لمس نشده است، لباس محرم، هر مکانی که دفاع از آن واجب است» (معین، ۱۳۸۲، ص ۹۷۳).

۴. چارچوب نظری پژوهش

حریم خصوصی یکی از اساسی‌ترین مصادیق حقوق بشر است که به عنوان یکی از حقوق بنیادین شهروندان با حفظ شأن، کرامت، شخصیت، استقلال فردی، توسعه روابط شخصی و گسترش صمیمیت و امنیت روانی پایدار و دیگر ارزش‌های مهم انسانی ارتباط عمیقی دارد. حریم خصوصی، ملجأ و مجالی است برای باخودبودن و بازداشتن فرد از چنین حقی به معنای نادیده‌گرفتن آزادی اراده و از بین بردن حیثیت و حرمت اوست. با توجه به ماهیت جمعی خانواده، اهمیت احترام به حریم خصوصی در خانواده نیز به عنوان بنیادی‌ترین نظام اجتماعی آشکار است. (کاتوزیان، ۱۳۸۳، ص ۱۰۹) حریم خصوصی اعضای خانواده در چارچوب اصول حاکم بر روابط اعضا مانند اصل تحکیم خانواده، اصل مودت، اصل مصلحت، اصل تعلیم و تربیت، اصل مدیریت و... قابل شناسایی است. اگر حریم خصوصی در ارتباط با اصول دیگر، مورد توجه قرار گیرد و قانون نیز با اهمیت به منابع و مبانی فقهی و شرعی، ضوابط حقوقی مناسبی را پایه‌ریزی کند پرواضح است که نقض و نادیده‌گرفتن این حق حیاتی کم می‌شود. به عبارت دیگر، نقض حریم خصوصی و ورود به دنیای خلوت شخص

در محل زندگی، خانواده‌ای را که محل و مأمنی برای آرامش فرد است به محل تجاوز به حریم فرد تبدیل می‌کند. در چنینی حالتی، خانواده نقش اصلی خود را از دست می‌دهد و از هم فرومی‌پاشد (عظیم‌زاده اردبیلی، ۱۳۹۵، ص ۱۷). به همین دلیل ضرورت و نقش قوانین مبین و پویا در زمینه مدیریت حریم خصوصی افراد در همه ابعاد و در کنار آن صلابت مواد قانونی در حوزه اجرا از افسارگسیختگی روابط اعضای خانواده از منظر حقوقی جلوگیری می‌کند.

۵. مسئله حریم خصوصی و مؤلفه‌های سب، هجو، قذف

برخی از عناوین کلی که به‌طور مستقل گناه محسوب می‌شوند، ممکن است گاهی وسیله و دستاویزی برای نقض حریم خصوصی قرارگیرند و یا در عمل، چنین اثری را به دنبال داشته باشند. برای بسیاری از منهیات می‌توان چنین آثاری را فرض کرد؛ یعنی هرچند به‌طور مستقیم برای نقض حریم خصوصی انجام نمی‌گیرند، ولی در عمل، حریم خصوصی را نقض می‌کنند. (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص ۹۸) نهی از این‌گونه معاصی در تنظیم روابط بین اعضای خانواده مؤثر است و موجب استحکام بنیان خانواده می‌شود. برخی از این‌گونه معاصی و منهیات که می‌توانند در نقض حریم خصوصی اثرگذار باشند عبارتند از: سب، هجو، قذف، توهین، بهتان، آزار و... به‌طور کلی هر کاری که موجب ناراحتی دیگران باشد، اذیاء شمرده می‌شود و به نوعی معصیت در حدود شرعی و تجاوز به حریم خصوصی از بعد حقوقی تلقی می‌شود؛ زیرا مسئله بنیادین این است که افراد رضایتی به افشای مسائل خصوصی و روابط بین خود و دیگر اعضای خانواده را ندارند چون حدود این روابط و کیفیت آن مختص به خود شخص است و هیچ عقل سلیمی در ارتباط با آگاهی داشتن دیگران (سایر اعضای خانواده) از مناسبات شخصی یک فرد، حمایت نمی‌کند. بنابراین، نقض حریم خصوصی و ورود به لایه‌های پنهان زندگی دیگران و تلاش برای سردرآوردن از آنچه در خانه دیگران می‌گذرد و کاویدن آنچه که به شکل علنی و آشکار نمودی ندارد، برای هیچ‌کس خوشایند نیست. چنین رفتاری برای همه، حتی کودکان رنج‌آور و ناراحت‌کننده است (دستغیب، ۱۳۱۰، ص ۶۹).

در مجموع باید گفت که کرامت و حفظ شأن افراد در گرو مستور نگه داشتن روابط و مناسبات خانوادگی آنها از نظر دیگران است و چون حقوق موضوعه ایران از آموزه‌های اسلامی نشأت گرفته است و می‌توان برای حفظ آبروی مؤمن در قبال افشای حقایق و کیفیت روابط و مناسبت خانوادگی فرد، این موضوع را جرم تلقی کرد. اگر تجاوز به حریم خصوصی از مصادیق گناه و جرم باشد با ضمانت اجرایی مادی تعزیر می‌توان مرتکب آن را مستوجب تعزیر و تأدیب دانست (حکمت‌نیا، ۱۳۸۶، ص ۵۹).

۶. مبانی حمایت از حریم خصوصی در اعضای خانواده

مراد از مبانی نظری حریم خصوصی، بیان چرایی ایجاد چنین حقی است و اینکه چرا باید این حق را به رسمیت شناخت. بنابراین، باید گفت که هر انسانی نیاز به فضایی آرامش‌بخش و تسکین‌دهنده دارد، فضایی که دور از هرگونه چشم و گوش و سردرآوردن دیگران باشد. حق زندگی در خانه خود بدون نگاه‌های مزاحم دیگر اعضای خانواده و حق بودن در یک اتاق خواب یا اتاق خصوصی بی‌آنکه شخص مزاحمی بتواند وارد آن شود از حقوق هر یک از اعضای خانواده است. (رضوان طلب، ۱۳۷۹، ص ۹۵) حفظ حریم خصوصی دیگران از حقوق فردی هر انسانی است به‌ویژه در محیط خانه که باید فضایی سرشار از راحتی خیال فراهم باشد. حس امنیت در خانه و محیط مخصوص خود از حقوق مسلم افراد است و نیاز انسان به پرده‌پوشی از جمله عواملی است که نیاز به وجود حریم خصوصی را پررنگ‌تر می‌کند (بشیری و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۲۷). به همین دلیل، نصوص متعدد قانونی در این مورد تصریح شده است و بستر حریم خصوصی و حقوق تابعه آن را شناسایی کرده و عدول از آن را جرم‌انگاری کرده است.

۷. ادله اجماع فقها بر لزوم احترام به حریم خصوصی

اجماع از جمله مستنداتی است که برای ثبوت حریم ذکر شده است و علمای زیادی به وجود چنین اجماعی تصریح کرده‌اند. (بشیری و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۴۳) اجماع در اصطلاح از نظر شرایط حجیت، معانی متفاوتی دارد، ولی از میان همه آنها می‌توان قدر مشترک و مفهوم مورد اتفاق را

به دست آورد که عبارت است از: «اتفاق و هم‌رأی بودن در حکمی از احکام شرعی» (جنانی، ۱۳۹۳، ص ۱۸۲)؛ یعنی وحدت نظر فقهای هر زمان درباره یک نظر به‌گونه‌ای که حاکی از قول معصوم باشد. در کتب فقهی در مورد تحقیق، تفحص و تجسس، مواردی از اجماع وجود دارد که بیان می‌شود. در کتاب *مسالك الأفهام إلى آیات الاحکام* آمده است: «قد ورد بالتهی عن التجسس الكتاب و السنة بل الاجماع أيضاً؛ همانا در خصوص نهی از تجسس در کتاب (قرآن) و سنت (روایات) و همچنین اجماع، مطالبی وارد شده است» (جوادی ن ساعد، ۱۳۸۹، ص ۳۴۸). همچنین صاحب *جواهر* در باب اعتبار الصلاة فی الامام می‌فرماید: «مضافاً إلى حرمة التجسس، قال الله تعالى: «و لا تجسسوا و لا یغتب بعضکم بعضاً و قال: الذین یحبون إلى آخره و الأخبار الدالة علی التحريم و شدة الحرمة و العقوبات الشدیده متواترة، مضافاً إلى اجماع المسلمین بل براهة الدین» (نجفی، ۱۳۸۱، ص ۲۹۸). اضافه بر حرمت تجسس، خداوند متعال می‌فرماید: «تجسس نکنید و بعضی از شما بعضی دیگر را غیبت نکند». مقدس اردبیلی در ذیل بحث از وجوب جهاد آورده است: «و یدل علیه تحريم التجسس بالکتاب و السنة و الاجماع؛ قرآن، سنت و اجماع بر حرمت تجسس دلالت دارد» (اردبیلی، ۱۳۸۳، ص ۳۱۲).

در زمان معاصر نیز مراجع بر سر حرمت تجسس اتفاق نظر و اجماع دارند و در پاسخ به این سؤال که تجسس و تفتیش در امور شخصی و حریم خصوصی افراد چه حکمی دارد، فرمودند: «فتاوی‌ی یادشده، نشان می‌دهند که تجسس از امور مخفی دیگران از نظر همه آنها حرام است و اگر احیاناً این کار تجویز می‌شود، جنبه استثنایی دارد و برای یک عنوان ثانوی و به غرض جلوگیری از یک فساد مهمتر است. با بررسی نظرات فقها این نتیجه به دست می‌آید که همگی آنها جست‌وجو در امور پنهانی مسلمانان و کسب خبر از امور پوشیده آنها و همچنین کاوش در یافتن لغزش‌ها و خطاهایشان که دوست نمی‌دارند بر کسی آشکار شود را به عنوان تجسس (نقض حریم امن و خلوت خصوصی) حرام می‌دانند. از دیدگاه فقها، حرمت تجسس حکم پایه است و مواردی که مجوزی از سوی پیشوایان معصوم دین برای تجسس صادر شده است به انگیزه عقلایی و سالم و به عنوان

تخصیص از حکم عام قابل ارزیابی است و در این نظر، اجماع دارند. برخی فقها نیز بر لزوم رعایت برخی مصادیق حریم خصوصی اجماع دارند چنانچه امام خمینی رحمته الله علیه حرمت غیبت را فی الجمله اجماعی می‌داند. (موسوی الخمینی، ۱۳۷۱، ص ۱۰۱)

با تأمل در آرای فقها در زمینه حرمت نظاره بر منازل و افشای اسرار و عیوب، می‌توان به اجماع آنها در وجوب رعایت برخی مصادیق حریم خصوصی اذعان کرد. علاوه بر این، تجاوز به حریم خصوصی افراد، آثار سوء اجتماعی، فرهنگی و روانی دارد که اصل هرگونه تعرض به این حیطة را ملامت می‌کنند و ممنوع می‌دانند. چنان چه در کلام شیخ انصاری چنین آمده است: «چگونه ممکن است از دیدگاه عقلا و شارعان، آنچه موجب ازمیان رفتن ارزش مؤمن می‌شود، اشکال نداشته باشد. بی تردید براساس دیدگاه عقلا و ناقلان، آنچه سبب خواری و تخفیف مؤمنان و ازدست رفتن حیثیت اجتماعی ایشان می‌شود، حرام است» (انصاری، ۱۴۱۵، ۳۴۲/۱). به طور کلی باید یادآور شد که بنابر کلام فقها و همچنین احادیث و روایاتی که نقل شد، شرع مقدس، حفظ حریم خصوصی را در بین خانواده لازم می‌داند به گونه‌ای که اگر در بین روابط اعضای خانواده، حریم هریک رعایت نشود اعضای خانواده اعتمادشان نسبت به هم سلب می‌شود و این بی‌اعتمادی ممکن است عواقب سوء دیگری را در پی داشته باشد.

۸. اجتماعی بودن مقوله حریم خصوصی در خانواده

انسان‌ها در بسیاری موارد، عیوب و خطاهای خود را از دیگران پنهان می‌کنند. در بسیاری از موارد چون این خطاها در خلوت و دور از انظار واقع می‌شوند و با امور عمومی و اجتماعی ارتباط ندارند انسان‌ها مستحق هستند تا آنها را از اشخاص دیگر پنهان کنند. جامعه نیز نفع مشروعی در دانستن عیب‌ها و لغزش‌های افراد خود ندارد. (میل، ۱۳۸۵، ص ۶۹) علاوه بر این، حمایت از حریم خصوصی، شرایط لازم برای رشد و تکامل شخصیت افراد را فراهم می‌کند و این امکان را برای انسان‌ها فراهم می‌کند که فارغ از فشارها و ملاحظات و محذورات بیرونی مختلف، عرصه‌های خلوت و تنهایی و آرامش و امنیت خاطر برای خود داشته باشند و در آن عرصه‌ها با تعقیب اهداف و غایات خصوصی و

خالصانه، درجات مختلفی از صمیمیت را با توجه به میل خود با دیگر هم‌نوعان برقرار کنند و به‌ویژه در عرصه ابراز عواطف و احساسات، شخصیت خود را شکوفا کنند. همچنین به انسان اجازه می‌دهد تا در خلوت‌های ذاتی یا قراردادی خود، افکار و اعمال خویش را مورد محاسبه قرار دهد (کوچکیان فرد، ۱۳۹۶، ص ۲۲).

مطالعات تاریخی مبین آن است که مبحث حریم خصوصی به‌طور شاخص، عدم ورود به فضای خانوادگی و رعایت حد و مرزهای آن توسط افراد اجتماع و حتی اعضای حاضر در یک خانه (خرده‌اجتماع) کم‌وبیش در همه اجتماعات پیشین نیز مطرح بوده است، اما دغدغه حمایت از حریم خصوصی در فضاهای متنوع و جدی اجتماعات امروزی، زاینده تحولات مختلف سده اخیر است که در همه جوامع با اندکی درنگ و سرعت در حال شناسایی و به وقوع پیوستن است. (برلین، ۱۳۸۰، ص ۵۲) یکی از دستاوردهای ذاتی حریم خصوصی، شناسایی هویت فردی و حقوق و آزادی‌های ملازم با آن در بستر اجتماع کنونی است. در گذشته، فرد انسانی در پس نظامات سیاسی و اجتماعی قرار داشت، اما در جوامع امروز، انسان سوژه‌ای خودمختار و دارای هویت و هستی مستقل از نظامات کلی شناخته می‌شود که حقوق و آزادی‌های ذاتی دارد، پس باید گفت که این هویت مستقل می‌تواند درباره کم‌وکیف روابطش با جامعه و دولت، با اعضای خانواده و خویشتن و همچنین روابط خود با محیط‌های متعدد گذرا و موقت مانند اماکن عمومی باشد (حکمت‌نیا، ۱۳۹۰، ص ۷۱).

در این چارچوب‌های یادشده، فرد بنا بر صلاحدید شخصی خود می‌تواند تصمیم‌گیری کند و حوزه‌ای برای خود تعریف کند که مصون از تعرض سایرین، جامعه و دولت باشد. به همین دلیل می‌توان گفت که حریم خصوصی در فضای خانواده، پیوند عمیقی با مسائل اجتماع دارد (انصاری و طاهری، ۱۳۸۴، ص ۱۷)؛ زیرا اگر در یک جامعه، نقض حریم خصوصی در مناسبات اعضای خانواده سست شود و هیچ التزام قانونی برای آن معین نشود، جامعه آسیب‌پذیر خواهد بود چون هیچ مرزی

برای ورود افراد به حریم خصوصی دیگران به درستی رعایت نشده است و نتیجه آن، خفی شدن افراد از نظر حیثیت اجتماعی و رقت بار شدن زندگی خصوصی افراد است.

۹. ورود قانون به مسئله حریم خصوصی در قانون خانواده

قانون‌گذار از باب وظیفه حمایتی و حفظ کرامت انسانی که برعهده دارد با تصویب قوانینی مانند قانون حمایت از خانواده، متصدی و مسئول حفظ عدالت در تمام ارکان اجتماع است و وظیفه حفاظت، حمایت و برخورد با متجاوزین به حریم خصوصی را برعهده دارد. به همین دلیل قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران کلیاتی درباره صیانت از حریم خصوصی در اصل دهم تصریح می‌کند و می‌گوید: «از آنجا که خانواده، واحد بنیادی جامعه اسلامی است، همه قوانین، مقررات و برنامه‌ریزی‌های مربوط باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و ستواری روابط خانوادگی برپایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد». براساس این اصل و همچنین اصول بیستم و بیست‌ویکم، حریم خصوصی خانواده مصون از تعرض دانسته شده است و این وظیفه قوانین عادی و خاص است که به جزئیات امر بپردازند و در محدود کردن عوامل ناقض حریم براساس قانون، حیثیت و حرمت افراد، مصون از تجاوز است. حال این تجاوز ممکن است در فضای بیرون خانه و یا در قانون خانواده اتفاق بیفتد. با این وجود قانون‌گذار سعی می‌کند بنابر اصل آزادی افراد در این موضوع ورود کند و متعديان به حریم خصوصی را که در قاموس اعضای خانواده هستند، مجرم قلمداد کند (میرزازاده، ۱۳۹۲، ص ۶۸).

بنابراین، قانون با در نظر گرفتن منع تجسس و پاسداری از حرمت اشخاص و با توجه به تمام محدودیت‌های موجود در صیانت از حریم خانواده در صورت بروز تجاوز به حریم شخصی یکی از افراد خانواده از آنجا که حفظ حقوق الناس از وظایف دولت است، حقوق موضوعه در کشور وظیفه جلوگیری از آن را برعهده دارد و قدرتمندترین ابزار وی در این راستا، تعزیر شرعی و در صورت تحقق شرایط، مجازات باستاناد به بایسته‌های قانونی و حقوقی است. (انصاری، ۱۳۸۳، ص ۱۴۹) آنچه در این راستا اهمیت دارد تعیین معیارهایی توسط قانون‌گذار است که بتوان مرزهای حق حریم

خصوصی را در بستر خانواده که مقوله مورد پژوهش است به طور دقیق ترسیم کرد و با دفاع از این حق، مانع از بین رفتن حقوق افراد خانواده شد. در هر صورت باید به این مسئله اذعان کرد که حریم، چه در حکم ملک و چه در حکم حق خصوصی افراد پذیرفته شود، باید قابل احترام شناخته شود (غریبای زندی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۵).

در نظام حقوقی ایران، حریم خصوصی به صورت مشخص و معین، حمایت نشده است و موضع حقوق موضوعه ایران در مواجهه با حریم خصوصی، تحویل گرایانه است. حقوق و آزادی‌ها به منزله حریم خصوصی به طور ضمنی و در میان سایر قواعد حقوقی، به طور ناقص مورد حمایت قرار گرفته‌اند. قانون اساسی، قانون مجازات اسلامی، قانون آیین دادرسی کیفری، قانون آزادی اطلاعات، قوانین و مقررات مربوطه به ارتباطات پستی، تلفنی و قانون مطبوعات، از قوانین و مقرراتی هستند که گاه ضمنی هستند و گاه از برخی مصادیق حریم خصوصی حمایت کرده‌اند. البته برخلاف قوانین اساسی کشورهایی که از حریم خصوصی به صورت مشخص و در قالب اصل یا اصول خاصی حمایت کرده‌اند در قانون اساسی ایران، متن خاصی که از حریم خصوصی با این عنوان حمایت کرده باشد، وجود ندارد.

۱۰. حمایت حقوقی و ضمانت اجرای نقض حریم خصوصی در مناسبات اعضای خانواده

با توجه به اینکه افراد در بیشتر موارد، اموری را خصوصی می‌دانند که سری است یا با آبرو و حرمت آنها در ارتباط است، پس اگر از این حریم حمایت نشود، سبب می‌شود برخی درصدد آن برآیند که با دستیابی به این اطلاعات، حیثیت افراد را تهدید کنند و از آنها برای برآورده کردن امیال و خواسته‌های خود سوء استفاده کنند. بنابراین، باید گفت مادامی که ضرورت مبرم ایجاب نکند باید از افشای امور خصوصی و مکتوم اعضای خانواده امتناع شود و ضابطه‌ها و لوایح قانونی در چارچوب حقوق حریم خصوصی خانواده درصدد است که چنین هدفی را برآورده کند. (روستاطالب‌آباد، ۱۳۹۶، ص ۸) در مورد حمایت حریم خصوصی از آزادی و استقلال فردی، می‌توان حمایت حریم خصوصی از

آبرو و حیثیت افراد و نیاز فطری انسان به حریم خصوصی را ذکر کرد. برای مثال باید گفت که حریم خصوصی نه تنها از آزادی و استقلال افراد در قبال هم‌نوعان خود حمایت می‌کند بلکه وسیله‌ای است برای دفاع از آزادی و امنیت فردی در برابر دولت (موسوی خمینی، ۱۳۷۱، ص ۱۳۲). برای مثال انسان‌ها عیب‌ها و خطاهای خود را از دیگران پنهان می‌کنند. در بسیاری از موارد چون این خطاها در عالم خلوت و دور از انظار واقع می‌شود و به امور عمومی اجتماع ربط ندارند، انسان‌ها مستحق هستند تا آنها را از اشخاص دیگر پنهان دارند. جامعه نیز نفع مشروعی در دانستن عیب‌ها و لغزش‌های افراد خود ندارد. بنابراین، مادامی‌که ضرورت مبرم اجتماعی ایجاب نکند باید از افشای امور خصوصی افراد امتناع شود و حمایت از حریم خصوصی برای همین مهم صورت می‌گیرد. علاوه بر این، برخورداری از این حریم خصوصی نیاز فطری است که ضرورت آن بدون استدلال عقلی و با شهود، قابل درک است (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۷، ص ۹۶).

۱۱. حمایت از حریم خصوصی خانواده از منظر حقوق کیفری

حقوق کیفری تنها در صورت وجود زمینه تحقق بخش آن و تحت پدیدآمدن شرایط خاص آن، پا به عرصه عمل می‌گذارد و از آن جهت که ابزار عمومی محسوب می‌شود به‌طور ذاتی فاصله با حریم خصوصی را ایجاب می‌کند. در این زمینه میان علمای حقوقی و مبانی فکری متفاوت، نظرات متضادی درباره سازگاری و هم‌نشینی حقوق کیفری و حریم خصوصی پدید آمده است. به این صورت که برخی به لزوم ارتباط حقوق کیفری با حریم خصوصی معتقدند و آن را لازمه برقراری عدالت، توازن قدرت و ارتباط نظام‌مند افراد می‌دانند. از سویی برخی به تضاد ماهوی این دو با یکدیگر معقدند و هر نوع ارتباط حقوق کیفری با حریم خصوص را نفی می‌کنند و آن را مخالف با ماهیت و ذات هر یک از این دو می‌دانند. (خدابخشی، ۱۳۹۳، ص ۲۹)

دولت از منظر حقوقی، نقش حمایتی دارد که گاه آن را به صورت مداخله‌گرانه و گاه سلبی، درباره خانواده ایفا می‌کند. جایگاه حقوق کیفری به عنوان ابزار حاکمیت در حفظ حریم خصوصی تبیین می‌شود. بنابراین، حمایت از حقوق شهروندان بر دو قسم است:

- اول، حمایت ایجابی؛ یعنی با جرم‌انگاری رفتارهای ناقض حقوق و سلب آزادی به‌ویژه که جرم‌انگاری، بارزترین و شدیدترین واکنش و مداخله حقوق عمومی است؛

- دوم، حمایت سلبی با عدم مداخله و نگرهبانی از رفتارهای ناشی از اعمال حقوق فردی؛ یعنی رعایت حداکثری اصل اباحه در جرم‌انگاری و رعایت مداخله کمینه. (مقربى منش، ۱۳۹۲، ص ۵۶)

بنابراین، قانون‌گذار در عرصه کیفری در مجموعه قوانین و عناوین متعدد مانند قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۲ به انواع مصادیق جرم‌انگاری در محیط خانواده با رویکرد کیفری توجه کرده است.

۱۲. جنبه‌های حقوقی حمایت از حریم خصوصی در بستر خانواده

با پذیرش خانواده به عنوان یک حریم خصوصی و در نتیجه لزوم احتیاط در ورود حقوق کیفری به آن، ضرورت ورود حقوق کیفری باید مشخص شود. همچنین نحوه ورود و ویژگی آنها باید تبیین شود. امروزه حقوق خانواده در حوزه حقوق خصوصی قرار می‌گیرد؛ زیرا رابطه میان افراد را مدون می‌سازد، اما ورود حقوق کیفری به عنوان شاخه‌ای از حقوق عمومی در این حوزه نیز ضروری به نظر می‌آید. (حاجی ده‌آبادی و کرامتی معز، ۱۳۹۶، ص ۱۳) جرم‌انگاری در حوزه خانواده به منظور برقراری و متعادی‌سازی نظم در جامعه یکی از الزاماتی است که موجب ورود حقوق کیفری در بستر خانواده شده است. برای مثال مهمترین جلوه مسئولیت ناشی از تجاوز به حریم خصوصی اعضای خانواده، مسئولیت اخلاقی است. چنانکه تجاوز به حریم خصوصی از مصادیق گناه و اثم باشد به استناد قاعده «التعزیر لکل عمل محرم» با اجرای مادی تعزیر می‌توان مرتکب آن را مستوجب تعزیر و تأدیب دانست (خالقی، ۱۳۹۴، ص ۵۲).

بدیهی است با ایراد خسارت معنوی از ناحیه هر یک از اعضا به عضو دیگر او مکلف به اعاده وضعیت زیان دیده به شرایط قبل از ایراد خسارت است، ولی در بسیاری از موارد خسارت معنوی، بازگشت به حالت سابق غیرممکن است؛ یعنی حالتی که تعدی به حریم خصوصی افراد خانواده، برابر با ریختن آبرو و یا از بین رفتن حدود عقلی و شرعی تعریف شده در چارچوب روابط افراد خانواده

است. بنابراین، لزوم جرم‌انگاری در حیطه روابط بین اعضای خانواده به دلیل پیشگیری از نقض حریم خصوصی افراد، امری ضروری است و بستری را فراهم می‌کند تا افراد با وجود روابط صمیمی بین یکدیگر، مسئله برخورد قانونی با هنجارشکنان حریم خانواده را نیز مد نظر قرار دهند. (نوبهار، ۱۳۹۴، ص ۷۹) به عقیده نگارنده، این موضوع را باید عنوان کرد که نظام حقوقی ایران علاوه بر ضعف قانونی در حوزه حمایت از حریم خصوصی، در این زمینه رویه قضایی روشنی ندارد. بنابراین، تدوین قانون جامع حمایت از حریم خصوصی و جسارت دادگاه‌ها در صدور رأی در دعاوی حریم خصوصی با رویکرد مناسبات اعضای خانواده، زمینه‌ساز غنای این حوزه از حقوق در کشور است.

۱۳. نیاز به ضوابط حقوقی صیانت از حریم خصوصی اعضای خانواده

نگارنده معتقد است که وجود مصادیق جرم‌انگاری شده در چارچوب حقوقی کیفری و وجود مسئولیت مدنی ناشی از هتک حرمت و نقض حریم خصوصی افراد خانواده، موجب اعتلای کرامت انسانی افراد در جامعه می‌شود. در تشریح این موضوع باید گفت که اقدامات پیشگیرانه حقوقی برای حصول فضای امن و آرام برای افراد خانواده، منافاتی با صمیمیت، احساسات و عواطف آنها ندارد، اما وجود چنین قوانین پیشگیرانه‌ای برای اینکه اعضای خانواده بتوانند در قبال جهت‌گیری‌های سوء و ممانعت از دسترسی سایرین به حریم خصوصی خود، اطمینان خاطر داشته باشند، نیاز است. به همین دلیل قانون‌گذار سعی می‌کند با جرم‌انگاری و حل تعارضات مختلف در زمینه حقوق خانواده و استفاده قوانین قابل اجرا و منطبق بر اکرام حقوق افراد از آنها به نفع تعالی حفظ حریم خصوصی آنها استفاده کند تا از این منظر، روابط و مناسبات اعضای خانواده با یکدیگر علاوه بر جنبه عاطفی و نسبتی، جنبه قانونی و فردی نیز پیدا کند تا دستاورد آن، حل تزاخم مناسبات در حریم خصوصی، مستورماندن اسرار و افعال خصوصی افراد مستقر در خانواده و داشتن یک رویه قانونی مشخص برای برخورد با ناقضان حریم امن خصوصی خانواده باشد.

۱۴. نتیجه‌گیری

خانواده هسته اولیه و بسیار مهم اجتماع است و یکی از مهمترین جنبه‌های آن، حیثیت معنوی و کرامت انسانی اعضای آن است. خانواده‌ها به دلایل گوناگون در این زمینه مورد هجوم شدید قرار گرفته‌اند و لازم است علاوه بر اقدامات اجرایی و قضایی، این مهم باید در رتبه نظریه‌پردازی نیز بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد تا از این منظر، حفظ حقوق افراد خانواده نسبت به حریم خصوصی آنها از نظر قانون تأمین شود. بنابراین، کیفیت روابط و مناسبات خانوادگی با محوریت حفظ حریم خصوصی، نقش خطیری که در زندگی انسان‌ها ایفا می‌کند و دستاوردهای شگرف آن برای کرامت انسانی صرف نظر از دیدگاه‌های متفاوت فقهی و حقوقی، یکی از کانونی‌ترین مباحث در میان مردم و از عمده اهداف حقوق انسان‌هاست. دلایل عقلی و نقلی لزوم رعایت حریم خصوصی دیگران در بستر خانواده و اجتماع، مؤید اهمیت حفظ اسرار خانواده و وجه ایجابی فضای امن و آرام است. با توجه به آنچه در مقاله حاضر به آن اشاره شد باید متذکر شد که حفظ شأن افراد خانواده و ایجاد فضای امن خصوصی، موجب کاهش بسیاری از تنش‌های خانوادگی می‌شود و منزلت افراد نیز مورد تکریم قرار می‌گیرد. به همین دلیل ایجاد سازوکار و قواعد و قوانین حقوقی مناسب در این حوزه مشخص و ملموس است.

فهرست منابع

۱. احمدی میانجی، علی (۱۳۸۱). *اطلاعات و تحقیقات در اسلام*. تهران: نشر دادگستر.
۲. اردبیلی، احمد (۱۳۸۳). *زنده البیان فی احکام القرآن*. تهران: المکتبه الجعفریه لاجیاء الآثار الجعفریه.
۳. اسکندری، مصطفی (۱۳۹۰). *حکومت اسلامی و حریم خصوصی*. حکومت اسلامی و حریم خصوصی. قم: دبیرخانه مجلس خبرگان رهبری.
۴. انصاری. مرتضی (۱۴۱۵). *المکاسب*. قم: کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری.
۵. انصاری، باقر (۱۳۸۳). *حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق اسلام*. تطبیقی و ایران. *نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، ۶۶(۲۳)، ۱-۵۴.
۶. انصاری، باقر (۱۳۸۶). *حقوق حریم خصوصی*. تهران: سمت.
۷. انصاری، مسعود، و طاهری، محمدعلی (۱۳۸۴). *دانشنامه حقوق خصوصی*. تهران: محراب فکر.
۸. برلین، آیازیا (۱۳۸۰). *چهار مقاله درباره آزادی*. مترجم: موحد، محمدعلی. تهران: خوارزمی.

۹. بشیری، عباس، براتی دارانی، علی اکبر، و پوررحیم، مریم (۱۳۹۰). *شرایط فنی و ضوابط قانونی انواع حریم در حقوق کاربردی ایران*. تهران: جنگل جاودانه.
۱۰. جنانی، محمدابراهیم (۱۳۹۳). *منابع اجتهاد از دیدگاه مذاهب اسلام*. قم: نشر زمزم هدایت.
۱۱. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۹). *فلسفه حقوق بشر*. تهران: اسراء.
۱۲. حاجی ده‌آبادی، احمد، و کرامتی معز، هادی (۱۳۹۶). *تقابل ضمانت اجراهای کیفری قانون حمایت از خانواده مصوب ۱۳۹۲ با ویژگی‌های خاص جرم‌انگاری در حوزه خانواده*. *نشریه علوم اجتماعی*، ۳۹(۱۱)، ۱-۱۸.
۱۳. حسینی نیک، سیدعباس (۱۳۹۴). *قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: نشر مجد.
۱۴. حکمت‌نیا، محمود (۱۳۸۶). *فلسفه حقوق خانواده*. تهران: روابط عمومی شورای فرهنگی اجتماعی زنان.
۱۵. حکمت‌نیا، محمود (۱۳۹۰). *حقوق زن و خانواده*. تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۱۶. خالقی، علی (۱۳۹۴). *نکته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری*. تهران: شهر دانش.
۱۷. خدابخشی، عبدالله (۱۳۹۳). *تمایز بنیادین حقوق مدنی و کیفری*. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی.
۱۸. دستغیب، عبدالحسین (۱۳۱۰). *گناهان کبیره*. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه.
۱۹. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). *لغت‌نامه دهخدا*. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۲۰. رضوان طلب، محمدرضا (۱۳۷۹). *اطلاعات در اسلام*. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
۲۱. روستا طالب آباد، معصومه (۱۳۹۶). *حریم خصوصی افراد خانواده (حدود، مصادیق و احکام)*. تهران: آراسته.
۲۲. سلطانی، محمدعلی (۱۳۷۹). *کرامت انسان از نگاه قرآن*. *نشریه آئینه پژوهش*، ۱۰۲(۱۷)، ۳۰-۴۱.
۲۳. عظیم‌زاده اردبیلی، فائزه، و میرزازاده، زهرا (۱۳۹۵). *بررسی دلایل لزوم حمایت کیفری از حریم خصوصی خانواده*. *نشریه حقوق، فقه و حقوق خانواده*، ۶۴(۲۱)، ۳۱-۵۷.
۲۴. غزایاق زندی، احمد، جمالی، سودابه، و حافظی، سمیه (۱۳۹۴). *احکام حریم در حقوق خصوصی ایران*. *نشریه مطالعات علوم اجتماعی*، ۱۱(۱)، ۱۴۸-۱۵۳.
۲۵. کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۳). *حقوق مدنی (خانواده)*. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۲۶. کاظمی، جواد بن سعد بن جواد (۱۳۸۹). *مسائلک الافهام الی آیات الاحکام*. قم: مرتضوی.
۲۷. کوچکیان فرد، حسین (۱۳۹۶). *مقالات همایش ملی آسیب‌های اجتماعی ایران*. تهران: آگه.
۲۸. معین، محمد (۱۳۸۲). *فرهنگ فارسی معین*. تهران: انتشارات سی گل.
۲۹. مقرنی منش، الهام (۱۳۹۲). *حمایت کیفری از حریم خصوصی در اماکن عمومی و خصوصی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی. مشهد.
۳۰. موسوی خمینی، روح الله (۱۳۷۱). *چهل حدیث*. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
۳۱. میرزازاده، زهرا (۱۳۹۲). *ارتباط حقوق کیفری با حقوق خصوصی در حوزه خانواده: ضرورت، معیارها، شرایط ورود*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خانواده. دانشگاه امام صادق علیه السلام پردیس خاوران.
۳۲. میل، جان استوارت (۱۳۸۵). *رساله درباره آزادی*. مترجم: شیخ الاسلامی، جواد. تهران: علمی و فرهنگی.
۳۳. نجفی، محمدحسن (۱۳۸۱). *جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام*. قم: گلستان کتاب.
۳۴. نوبهار، رحیم (۱۳۹۴). *حمایت حقوق کیفری عمومی و خصوصی*. تهران: جنگل.
۳۵. هاشمی رفسنجانی، اکبر (۱۳۸۷). *سیر مطالعه در قرآن*. قم: انتشارات اسلامی، وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه.